

А. М. Подшивайлова

Манипулятивное воздействие в политическом дискурсе

Киев: Издательско-полиграфический центр

«Киевский университет», 2013, 431 с.

(получено 30.06.2014; принято 30.06.2014)

Актуальные проблемы современной лингвистики переходят в область междисциплинарных исследований, образуя новую область знаний. Одно из постоянно развивающихся в настоящее время направлений этого знания — политическая лингвистика. Монография А.М. Подшивайловой помогает выделить следующие признаки современного этапа развития этого лингвистического направления: 1) глобализация (расширение географии исследований, освоение методологий, методики тем, недоступных ранее); 2) расширение сферы научных интересов, внимание к новым проблемам и аспектам взаимодействия языка, власти и общества (таким, например, как дискурс терроризма, политкорректность, социальная толерантность); 3) самостоятельность, наличие собственных традиций, научных школ и методик.

В свете вышесказанного вполне естественно, что большое внимание в рецензируемой монографии уделяется прежде всего теоретическим аспектам исследования. Так, первая глава — *Понятие манипулятивного воздействия* — посвящена рассмотрению воздействующего потенциала слова в научных исследованиях; воздействию и влиянию как основополагающим понятиям, которыми оперирует автор монографии; разграничению определений манипуляции, манипулирования и манипулятивного воздействия; противопоставлению манипулятивного и актуализирующего воздействия; исследованию соотношения мифа и манипулятивного воздействия и, наконец, описанию структуры манипулятивного воздействия. Исходя из теоретических положений А.М. Подшивайловой, можно сделать вывод, что основными целями манипулятивного воздействия являются: а) побуждение читателей к выработке нужного в определенной общественно-политической ситуации мнения, а затем — к совершению определенных действий (голосование, митинг, подписывание писем-обращений и т. д.); диффамация политических противников; б) информирование читателей о событиях политических, экономических, культурных, спортивных и т.п. Цели эти определяются «высшей целью» политики, которой является борьба за власть.

Во второй главе монографии — *Феномен политического дискурса* — исследуется политический дискурс в лингвистических исследованиях; взаимодействие политического дискурса и средств массовой информации; рассматриваются границы политического дискурса; проявления политического дискурса в кинопродукции; виды политического дискурса в средствах массовой информации

(в частности, выделяются: дискурс власти, оппозиционный дискурс, дискурс «иной / третьей силы»); анализируется тоталитаризм как политическое явление и его воплощение в языке прессы, в частности, аббревиатура как маркер языка тоталитаризма. Особенно ярко представлена в этом разделе монографии стратегия усиления в оппозиционном дискурсе, направленная на подчеркивание негативных сторон тех или иных общественно-политических фактов и явлений.

В третьей главе, одной из самых значимых в исследовании, — *Составляющие манипулятивного воздействия*, — представлены слухи и их отражение в средствах массовой информации; комическое в политическом дискурсе; страх и воздействие посредством нагнетания страха; число в политическом дискурсе. С ней тесно связана четвертая глава монографии — *Элементы манипулятивного воздействия в русскоязычных средствах массовой информации Украины*, — поскольку в ней описаны конкретные речевые средства воздействия, благодаря которым воплощаются на практике составляющие манипулятивного воздействия, перечисленные в предыдущей главе, направленные на адресата воздействия. Так, среди элементов манипулятивного воздействия А.М. Подшивайлова выделяет имплицитную информацию; взаимодействие экспрессивов и речевых штампов в средствах массовой информации; номинирование в процессе воздействия; метафоричность сообщений средств массовой информации; выбор языка сообщения: использование двуязычия предполагаемого реципиента с целью воздействия; невербальные элементы в процессе воздействия в русскоязычных печатных средствах массовой информации Украины. Эти две главы исследования позволяют сделать основополагающие как теоретические, так и практические обобщения. Так, при манипулятивном воздействии чрезвычайно важно соблюдать:

1) принцип доступности, поскольку сложные идеи, пусть и играющие значительную роль, массовой аудиторией не воспринимаются; с лингвистической точки зрения принцип доступности для массового восприятия проявляется в использовании большого количества бытовых метафор, экспликативных (разъясняющих) фраз, повторов фактической информации, отступлений в виде примеров «из жизни», максимально усваиваемых простых синтаксических конструкций;

2) принцип целесообразности, поскольку значимыми для массового сознания могут быть только идеи, непосредственно связанные с повседневными потребностями людей, их привычками и образом жизни; принцип целесообразности тесно связан с принципом доступности, однако если последний тесно связан с формой подачи информации и ее вербального оформления, то принцип целесообразности больше касается непосредственного содержания того или иного сообщения;

3) ожидание осуществления социального идеала, который является воплощением осмысления исторического будущего в массовом сознании; при этом определенные общественно-политические взгляды и действия представляются как инструмент достижения социального идеала, а соответствующие взгляды оппонентов — как нечто препятствующее ему, не желающее его осуществления.

В экспериментальной пятой главе — *Методы исследования манипулятивного воздействия* — автор монографии описывает границы и возможности эксперимента в исследовании манипулятивного воздействия на массовую аудиторию; анализирует возможности метода коалиционного проектирования в политическом дискурсе; проводит исследование составляющих и элементов манипулятивного воздействия в диахроническом аспекте. Особенно хотелось бы выделить размышления автора о бинарности мышления и оценки, свойственных массовому сознанию. В реальности человек всегда имеет возможность выбора промежуточного звена («серое» в оппозиции «черное – белое»; «оба правы – оба виноваты» в оппозиции «прав – виноват»). По сути, механизм манипуляции сводится в данном случае к формированию у широких масс единственно возможной «программы» выбора оценки: «мы» — это хорошо, правильно, полезно (защита, стабильность, покой, возможность удовлетворения любых потребностей), «они» — плохо, неправильно, вредно (угроза, тревога, невозможность удовлетворения даже самых элементарных потребностей).

В *Послесловии* подводятся общие итоги исследования и формулируются важнейшие выводы, к которым пришел автор рецензируемой работы.

Автор монографии свободно владеет специальной научной литературой, самостоятелен в своих суждениях и выводах и тем самым проявляет себя как профессиональный исследователь в избранной им области. Исследование проведено на свежем и интересном фактическом материале, а его интерпретация, безусловно, вызовет большой интерес коллег-филологов.

Следует отметить, что, при всестороннем анализе манипулятивного воздействия в политическом дискурсе, А.М. Подшивайлова не ограничивается современной русскоязычной прессой Украины. Здесь следует выделить раздел второй главы монографии *Проявления политического дискурса в кинопродукции*, посвященный экранизации трилогии Дж. Р.Р. Толкиена *Властелин колец*, в которой автор совершенно справедливо видит ряд разнообразных элементов политического дискурса и соответствующим образом эти элементы анализирует, а также раздел пятой главы *Исследование составляющих и элементов манипулятивного воздействия в диахроническом аспекте*, в котором с точки зрения манипулятивного воздействия блестяще проанализирована переписка Ивана Грозного и Андрея Курбского (последнего можно охарактеризовать как первого диссидента Руси в изгнании). Безусловно, такие не относящиеся непосредственно к русскоязычной прессе Украины «вкрапления» делают исследование более объемным и убедительным.

Однако следует указать автору на некий «фактологический перекося», присутствующий в монографии. А.М. Подшивайлова много внимания уделяет — и совершенно справедливо — тоталитаризму, при котором манипулятивное воздействие на личность переходит всякие границы и становится если не истинным, «материальным», то, безусловно, моральным преступлением перед людьми. Однако следует отметить, что и демократическая, «свободная» пресса также не лишена соответствующих средств воздействия. Хотелось бы, чтобы в будущем автор исследования с таким же блеском и в том же ключе проанализировал, например, предвыборные обещания кандидатов в президенты Укра-

ины и комментарии соответствующих партийных газет (поскольку каждый потенциальный президент Украины — это еще и представитель определенной украинской политической партии). Очевидно, такое исследование также получилось бы актуальным и весьма поучительным.

Таким образом, монография А.М. Подшивайловой *Манипулятивное воздействие в политическом дискурсе* представляет собой оригинальное, глубокое, богатое теоретическими установками и фактической базой, законченное исследование. Она написана прекрасным, богатым, выразительным языком, с полным соблюдением принципа научности и научных достижений современной русистики. Рецензированное исследование, безусловно, станет незаменимым пособием как для студентов-филологов, так и для будущих журналистов. Книгу с интересом прочтут ученые-филологи, занимающиеся сходной проблематикой, а также читатели-нефилологи, которые так или иначе систематически подвергаются манипулятивному воздействию, особенно в средствах массовой информации.

АНТОНИНА ГРИГОРАШ

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
Институт иностранной филологии, Кафедра русского языка
ул. Пирогова 9, 01030, г. Киев, Украина
e-mail: lyuda789@rambler.ru

Жанна Сладкевич

Политический фельетон в свете теории речевого воздействия

Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013, 522 ss.

(nadesłano 19.11.2014; zaakceptowano 19.11.2014)

Recenzowana monografia zasługuje na pewno na miano potrzebnej i ważnej zarówno w obszarze badań językoznawczych, jak i w dziedzinie dziennikarstwa. Jej Autorka wychodzi ze słusznego założenia, iż każda informacja, zakodowana w języku, jest tekstem, który posiada określoną funkcję, przez którą należy rozumieć tę jego cechę, jaką jest wywoływanie efektu komunikacyjnego, czyli określonej zaplanowanej reakcji adresata.

Monografia Pani Żанны Сладкевич ma charakter interdyscyplinarny, dotyczy bowiem zagadnień lingwistycznych, szczególnie w obszarze pragmatyki języka, komunikacyjnych, kulturowych oraz socjologicznych. Przyjęcie takiego oglądu, problemu badawczego, zaproponowanego w tytule pracy, wymagało od Autorki ścisłości w definiowaniu aparatu pojęciowego, wykorzystywanego w toku pracy. Z zadaniem tym Autorka poradziła sobie bardzo dobrze.

Lektura monografii pozwala stwierdzić, iż Pani Żанна Сладкевич ma świadomość wielobiegunowej analizy zaproponowanej przez nią materiału empirycznego. Najważniejszą zaletą Autorki jest jednak to, iż w analizie rosyjskich i polskich tekstów felietonów politycznych nie traci z pola widzenia aspektu lingwistycznego. Język jako obiekt badawczy jest cały czas obecny, zarówno w założeniach metodologicznych, jak i w jego opisie.

Wychodząc z fundamentalnego dla pragmatyki językowej przekonania, bo przecież recenzowana praca zdecydowanie mieści się w nurcie badań pragmalingwistycznych, że wypowiedzi nie tylko znaczą, ale przede wszystkim będąc aktami komunikacji, oddziałują na ich odbiorcę, w wypowiedzi, której reprezentantem gatunkowym jest felieton, Pani Żанна Сладкевич wyodrębnia jej trzy elementy składowe: 1. Przedmiot wypowiedzi, 2. Podmiot, będący kreatorem wypowiedzi i 3. Kompozycyjną strukturę wypowiedzi, której celem jest utrzymanie uwagi odbiorcy tekstu, a także oddziaływanie na niego, a w efekcie wywołanie w nim reakcji (lub nie) na akt komunikacji, zaproponowany w aspekcie zawartości treściowej i poprzez dobór środków językowych.

W takim właśnie porządku Żанна Сладкевич proponuje układ kompozycyjny recenzowanej monografii. Rozdział I ma charakter teoretyczny. Poruszone w nim zostały pojęcia dyskursu w opozycji do pojęcia tekstu oraz problem dyskursu perswazyjnego, będącego osią analizy felietonu jako gatunku dyskursu politycznego i publicystycznego. W rozdziale II Autorka skupia uwagę na zagadnieniu prezentacji przedmiotu w tekście felietonu poprzez różnorodne propozycje jego dyskredytacji w celu osiągnięcia podważenia autorytetu obiektu dyskredytacji. W tym celu Autorka analizuje następujące taktyki komunikacyjne i językowe środki ich realizacji: wartościowanie,

zarzuty, obelgi, dyskredytacje kompetencji zawodowej i obywatelskiej, deprecjację przeciwnika, trawestację ideologemów i mitologemów, a także absurd językowy jako środek dyskredytacji rzeczywistości politycznej. Rozdział III monografii skonstruowany został zgodnie z przyjętym przez Autorkę założeniem, iż tekst felietonu tworzą trzy komponenty. Są nimi: podmiot prowadzący narrację, obiekt interpretacji satyrycznej i odbiorca (czytelnik), będący uczestnikiem przestrzeni komunikacyjnej. W tej części monografii Autorka skupiła swoją uwagę na podmiocie prowadzącym narrację w formie felietonistycznej, eksplikując przyjęte przez niego strategie i stosowane środki językowe. Należą do nich: taktyka integracji, solidaryzacja, taktyka dystansowania się, samobiczowania, deprecjacja wizerunku narratora, taktyka esktrapolacji obcych poglądów. Żanna Śładkiewicz skupia uwagę także na strategii fascynacji jako zabiegu wywoływania wrażenia na odbiorcy tekstu poprzez zastosowanie środków stylistycznych w funkcji perswazyjnej i manipulacyjnej. Autorka słusznie podkreśla, iż dla omawianego gatunku tekstu ważniejsza jest ocena i interpretacja, dlatego też nie rażą użyte w tekście środki językowe o silnym zabarwieniu emocjonalnym i te, które służą uatrakcyjnieniu tekstu. Łamanie reguł językowych, oryginalność, nie zawsze w dobrym stylu, są po to, żeby — jak podkreśla Autorka — pozyskać uwagę czytelnika.

W rozdziale IV poruszony został problem kompozycji tekstu felietonu ze szczególnym zaakcentowaniem przez Autorkę realizacji zjawiska strategii fatycznej w aspekcie językowo-retorycznym oraz wizualno-graficznym.

Tę ciekawą pod względem teoretycznym i empirycznym pracę wzmacniają wartościowe, klarowne wnioski, które Autorka proponuje na zakończenie każdego rozdziału monografii.

Omawiana praca stanowi niewątpliwie ciekawą i śmiałą propozycję w obszarze coraz częściej podejmowanych badań w zakresie złożonych kwestii w dziedzinie językoznawstwa pragmatycznego. Czyta się ją z zainteresowaniem ze względu na jej walor intelektualny, a także pasję, konsekwencję oraz poczucie odpowiedzialności, z jakim Pani Żanna Śładkiewicz pokonuje złożone problemy w obszarze komunikacji międzyludzkiej na przykładzie wybranego jej gatunku — felietonu. Czytelnik otrzymał monografię wartościową i na pewno inspirującą do dalszych badań.

Nasuwa mi się tylko jedna uwaga na temat recenzowanej monografii, a mianowicie taka, iż na gruncie polskiej pragmalingwistyki i studiów dziennikarskich spełniłaby ona swoją rolę w zdecydowanie większym stopniu, gdyby została zredagowana po polsku albo gdyby jej Autorka umieściła w pracy rozbudowane streszczenie w języku polskim.

ANDRZEJ SITARSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Neofilologii, Instytut Filologii Rosyjskiej
Collegium Novum, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska
e-mail: andrzej-sitarski@wp.pl

Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej.

Red. Katarzyna Wojan, Ewa Konefał.

Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013,

318 ss. + tablice.

(nadesłano 21.11.2014; zaakceptowano 21.11.2014)

Tom *Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej* zadedykowano Pani Profesor Janinie Bartoszewskiej z okazji Dostojnego Jubileuszu Urodzin oraz 45-lecia pracy naukowo-dydaktycznej na Uniwersytecie Gdańskim, w tym — 25-lecia kierowania Katedrą Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego i Translatoryki. Redaktorki tomu podkreśliły, że Profesor Bartoszevska „położyła niekwestionowane zasługi dla rozwoju gdańskiej rusycystyki i sławistyki. Może poszczycić się licznymi, ważkimi dokonaniem nie tylko na niwie naukowej i dydaktycznej, ale również w budowaniu postaw i wartości gwarantujących naukowy obiektywizm i etyczną niezależność”.

Tom ten został przygotowany przez Grono Przyjaciół, którzy zechcieli się podzielić swoim dorobkiem naukowym w ramach danego opracowania, by uczcić i upamiętnić wyjątkowy moment w życiu człowieka i jego kariery naukowej. Stał się on zbiorem artykułów filologicznych, przede wszystkim rusycystycznych, które ze względu na rozpiętość zainteresowań Autorów trzeba było pogrupować i zakwalifikować — nie bez trudu i koniecznych uproszczeń — do odpowiednich działów.

Redaktorki monografii zdecydowały się na złoty, bo trójczłonowy, podział pracy. Opierając się na właściwościach słowa, które uczyniły centralną konstrukcją swego tomu, wyodrębniły trzy dziedziny, w jakich najbardziej aktywizuje się wiedza o naturze wyrazu: aspekt fonetyczny, leksykalny i stylistyczny. Dlatego pierwszy dział zatytułowały *Od dźwięku*, drugi — *Do słowa*, a trzeci — *I jeszcze dalej*, przez co w sposób oryginalny i interesujący wskazały na naturalne nieustanne wynikanie, ciągłość i przenikanie się wielorakich oraz różnorodnych aspektów, gdy chodzi o badania nad funkcjonowaniem mowy od strony teoretycznej i praktycznej, w komunikacji potocznej i komunikacji artystycznej.

Dział *Od dźwięku* zawiera pięć tekstów. Rozpoczyna go wypowiedź Katarzyny Wojan *Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej — aż do analizy homomorficznej i z powrotem do dźwięku*. Z kolei Norajr Ter-Grigorjan postawił pytanie, związane ze spółgłoskami przydechowymi: *Аспираты в современной русской речи — фикция или реальность?* Natomiast Ewa Konefał poruszyła problem, z którym na co dzień borykają się nie tylko tłumacze: *O systemach konwersji rosyjskich znaków cyrylickich na znaki łacińskie*. Ku kwestiom komputerowym poprowadził Czytelnika Jurand B. Czermiński, który powiązał prosty instrument użytkowy z relacjami świata, oferując tekst *Klawiatura homofoniczna — narzędzie komunikacyjne globalnej wioski*. Pierwszy dział tomu

jubileuszowego zamyka wypowiedź Radosława Kalety z obszaru komparatystycznego: *O białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej w europejskim kontekście*.

Dział drugi — *Do słowa* — zgromadził osiem tekstów. Dział rozpoczął Jan Wawrzyńczyk wypowiedzią-apelem, sygnalizując problem, który ujął następująco: *O fotorejstrację agnominów słownikowych języka rosyjskiego*. Marek A. Iwanowski przywiódł Czytelnika ku „mistyce”, „dydaktyce” i „wychowaniu”, gdyż Autor zatytułował swój śledczy tekst następująco: *Na tropie przekornego ducha leksykografii*. Z kolei Walerij Mokijenko podzielił się refleksją z obszaru językoznawstwa kognitywnego i zaproponował artykuł pod nazwą *Концепт «дружба» в зеркале русской идиоматики*. Agnieszka Spagińska-Pruszk w błyskotliwej analizie semantycznej przedstawiła leksykalną pozycję kota w trzech językach słowiańskich: „Kot” *we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*. Włodzimierz Wysoczański podjął temat należący do podsystemu języka naturalnego i zaferował tekst *Uczucia z grupy ‘radość’ w wybranych odmianach substandardowych języka*. Również mistyczny nastrój, nawet znacznie bardziej ezoteryczny od poprzedniego, zawitał w erudycyjnym artykule Krystyny Szcześniak, która napisała intrygującą rozprawkę o naturze drzewa tradycyjnie kojarzonego z kobiecością: *Brzoza — drzewo nostalgicznie wpisujące się w ludowe ‘lekarowanie’ słowiańskie*. Z tym botaniczno-medycznym tematem wiąże się następny tekst napisany przez Wandę Stec: *Lokalizacja geograficzna utrwalona w nazwach roślin leczniczych*. Dział drugi zamyka wypowiedź Magdaleny Jaszczewskiej zatytułowana *Wybrane paremie polskie i wątki kulturowe związane z adwentem*.

Dział trzeci — *I jeszcze dalej* — oferuje Czytelnikowi siedem tekstów. Zgromadzone tutaj wypowiedzi otwiera artykuł Grzegorza Ojcewicz *O filologii śledczej, czyli tajemnica śmierci Gajany Kuźminy-Karawajewej — córki św. Matki Marii (Skobcowej)*, lokujący się w ramach nowej subdyscypliny filologicznej, jaką jest filologia śledcza. Ze współczesności ku nieco odleglejszej przeszłości językoznawczej przenosi nas artykuł Doroty Żyłko, która udanie wyeksponowała translatorskie losy klasycznej triady, wskazującej na wzajemne relacje pomiędzy mową i językiem: *Uwagi o polskich i rosyjskich przekładach Saussure’owskiej triady langue–parole–langage*. Anna Hau w artykule *Język ojczysty a tożsamość narodowa* podniosła ważny problem natury lingwistycznej i socjologicznej. Z kolei Alesia Narloch zaproponowała rozważania na temat graficznego oddziaływania na odbiorcę za pomocą szczególnych kompozycji znakowych: *«Пере’загрузка» — игра с графикой в названиях газетных рубрик (на материале газеты «Всласть»)*. Po niej Magdalena Chojnacka przybliżyła lingwistyczną problematykę emotywną: *Личностно-аффективные обращения в современном русском языке*. Zagadnienie publicystyki felietonowej w powiązaniu z intertekstualnością i strategią fascynacji zademonstrowała z przekonaniem Żanna Śladkiewicz w artykule *Интертекстуальность фельетонной публицистики в свете стратегии фасцинации*. Dział trzeci zamyka interesująca analiza fragmentu rzeczywistości z obszaru polityki i sztuki konwersacji ujęta w artykule Urszuli Patockiej-Sigłowej: *Strategie konwersacyjne w dialogu (na podstawie wywiadu Adama Michnika z Władimirem Putinem)*.

Dwadzieścia artykułów, które znalazły się w trzech wymienionych powyżej działach, uzupełniają trzy inne ważne elementy strukturalne monografii. Są nimi: *Tabula gratulatoria*, *Od Redaktorek* oraz aluzyjna — w sensie nawiązania do klasyki radziec-

kiej i książki Aleksieja Tołstoja *Droga przez mękę* — wypowiedź Marceliny Grabskiej *Droga przez naukę*, w której po przyjacielsku, ciepło i rzeczowo Profesor Grabska prześledziła ścieżkę kariery naukowej Szanownej Jubilatki. To wartościowe naukowo opracowanie i zarazem świadectwo przyjaźni, jaką obdarzyli Autorzy Panią Profesor Janinę Bartoszewską, ma swój kolejny wymiar: po *Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej* pojawił się nowy czwarty człon, kreślący obiecującą perspektywę ludzką oraz badawczą: ku uniwersalistycznym horyzontom. Tego właśnie — docierania do uniwersalistycznych horyzontów i ich osiągnięcia — nieustannie Dostojnej Jubilatce i Szanownemu Gronu Autorskiemu szczerze życzę.

GRZEGORZ OJCEWICZ

Profesor Emeritus

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie,

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Polska

e-mail: gojcew@poczta.onet.pl

Rosja w kryształach. Rozważania, fakty, miraż.
Россия в хрустале. Размышления, факты, миражи.

Red. Diana Oboleńska, Urszula Patocka-Sigłowy,
Katarzyna Arciszewska, Karolina Rutecka.
Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2014, 476 ss.

(nadesłano 24.11.2014; zaakceptowano 24.11.2014)

Rosja w kryształach. Rozważania, fakty, miraż to drugi gdański tom jubileuszowy, o którym mam przyjemność się wypowiedzieć i ocenić. Podobnie, jak poprzednia monografia uczelniana, poświęcona Profesor Janinie Bartoszewskiej, obecne *opus magnum* również jest dedykowane zasłużonemu i długoletniemu Pracownikowi naukowo-dydaktycznemu Uniwersytetu Gdańskiego, Profesorowi Franciszkowi Apanowiczowi, historykowi i krytykowi literatury rosyjskiej, teoretykowi i praktykowi przekładu artystycznego — Postaci bardzo dobrze znanej w krajowym i międzynarodowym środowisku filologicznym, od 1974 roku związanej zawodowo z Wybrzeżem i gdańską Alma Mater.

Kluczem kompozycyjnym omawianego tomu — od poziomu najbardziej zewnętrznego, czyli tytułu, do poziomu wewnętrznego, czyli strefy tekstowej — uczyniono osobliwe ciało stałe, do jakich należy kryształ. Redaktorki monografii przypomniły w *Słowie wstępnym* o jego wyjątkowej strukturze i właściwościach oraz tradycyjnym łączeniu kryształu ze światem ezoteryki i magii. Zabieg ten był w ocenie Piszących potrzebny i właściwy, ponieważ wyeksponowanie cech tego ciała stałego — jego wyjątkowej struktury i zdolności do załamывania światła w połączeniu z jego rozszczepianiem — dyskretnie implikuje „magiczność” zgromadzonego w tomie materiału i umożliwiła przedstawienie wielu, różnych punktów widzenia na dawną i obecną Rosję.

Posłużenie się symboliką kryształu uzasadnia jednocześnie wielokierunkowość zamieszczonych w książce tekstów, wśród których znalazły się nie tylko artykuły literaturoznawcze, językoznawcze i translatologiczne, lecz także kulturowe, socjologiczne i historyczne, wszystkie one bowiem w sposób naturalny korespondują z wieloma zainteresowaniami naukowymi Jubilata. Tak więc, jak niejednoznaczna jest pod bardzo wieloma względami sama Rosja, tak samo liczne są dziedziny nauki i życia, które z pasją badał, z zaciekawieniem poznawał i wciąż wytrwale studiuje Profesor Apanowicz.

Zgodnie z zapowiedzią Redaktorek tomu monografia *Rosja w kryształach. Rozważania, fakty, miraż* rzeczywiście odsłania zjawiska i fakty, które są zarazem odkrywaniem niekiedy mało lub w ogóle nieznanym szerszemu gronu odbiorców wymiarów kultury i rzeczywistości rosyjskiej, zwłaszcza tych (wymiarów) o znamionach uniwersalistycznych. Zamieszczone w tomie prace ujawniają przy okazji nie tylko naukowe, lecz także osobiste doświadczenia badaczy, co czyni niektóre wypowiedzi bardzo prywatnymi,

a przez to szczerymi i wzbogacającymi naszą wiedzę o Franciszku Apanowiczu, której próżno by długo szukać nawet ze złotym kagankiem w źródłach biograficznych.

Na podobieństwo kryształowej kuli, która za każdym razem tworzy niepowtarzalne obrazy, wykorzystując refleksy świetlne, książka została podzielona na cztery części zwane tutaj — konsekwentnie, pozostając w poetyce krystalograficznej — odbiciami. Poprzedza je wstęp zatytułowany *O Jubilacie*, w którym znajdujemy wszystko, co jest niezbędne do poznania człowieka godnego tomu jubileuszowego, przede wszystkim dane dotyczące kariery naukowej Jubilata. Następnie pojawiają się cztery odbicia — cztery znaki, kreślące w duchowej i kulturowej przestrzeni wieków, punkty graniczne kwadratowego portalu, przez który musiały przejść myśli wielu autorów, którzy zadedykowali swoje wypowiedzi Profesorowi Apanowiczowi.

Na *Odbicie pierwsze* złożyło się dwanaście artykułów literaturoznawczych. Halina Chałacińska i Paulina Bogusz-Tessmar przedstawiły tekst *Newski Prospekt, „gogolowski symbol podrabianego świata” wobec propozycji czytania „Martwych dusz”*. Grigorij Piewcow przybliżył *Образ Богородицы в поэзии Александра Блока*. Iwona Anna NDiaye, kontynuując linię modernistyczną, przybliżyła złożony i wciąż intrygujący świat Wilemira Chlebnikowa, publikując materiał pod tytułem *„Poezja powinna naśladować malarstwo...”*. *Twórczość Wielimira Chlebnikowa (1885–1922)*. W tym samym kręgu tematycznym Srebrnego Wieku mieści się kolejny artykuł, którego autorką jest Janina Sałajczykowa. Jej tekst został poświęcony wybitnemu poecie, prozaikowi i krytykowi literackiemu, sympatyzującemu z futuryzmem i akmeizmem, Gierogijowi Iwanowowi (1894–1958): *Гиеоргий Иванов — критик литературы*. Diana Oboleńska zaproponowała odmienny obszar problematyczny od poprzednich i wpisała myśl zachodnią w tradycję rosyjską: *Idee Zachodu na gruncie rosyjskim. Kompozycja sceniczna „Żółty dźwięk” Wasyla Kaudyńskiego*. O *Semantyce przestrzeni miejskiej w twórczości Andrieja Platonowa* opowiedział przekonująco Tadeusz Bogdanowicz, a Lola Zvonarieva zaproponowała klimaty emigracyjne: *Апология эмиграции Романа Гуля, Сергея Голлербаха, Ренэ Герра: стратегия защиты*. Z kolei Elżbieta Biernat nawiązała do wiedzy zawartej w źródłach prywatnych pisarza i przedstawiła rzecz pod tytułem *Rosja w „Dziennikach” Jarosława Iwaszkiewicza*. Pole komparatystyczne zagospodarowała Anna Majmieskułow, pisząc artykuł *Уроки Шекспира в русском поле (стихотворение Иосифа Бродского „Колокольчик звенит...”, 1965)*, a Irena Fijałkowska-Janiak powiodła czytelników ku kulturowej hippice, nawiązując do cytatu znanej piosenki z końmi w roli głównej: *„Tylko koni, tylko koni żal”*. *Konie w literaturze*. Katarzyna Arciszewska podzieliła się refleksjami na temat *33 mgnień szczęścia*. *Образ Росji в оповиданиах Ingo Schulze*, natomiast Halina Waszkielewicz na zakończenie pierwszego odbicia interesująco zarysowała *Powietrzną trylogię Diny Rubiny*.

W *Odbiciu drugim* ukazały się cztery różnorodne odsłony tematyczne: muzyczna, graficzna, malarska i kinowa. Małgorzata Matecka nawiązała do ojczystych źródeł, inspirujących wybitnych muzyków rosyjskich XIX/XX wieku zwanych Grupą Pięciu: *Konteksty kulturowe w twórczości kompozytorów potężnej gromadki — Aleksander Borodin, Nikołaj Rimski-Korsakow, Modest Musorgski*. Grażyna Bobilewicz zajęła się postacią artysty grafika i myśliciela, Jurija Seliwiorstowa (1940–1990), oraz jego oryginalnym łączeniem filozofii ze sztuką, ujmując problem następująco: *Filozofia i sztuka. Myśl rosyjska w grafice Jurija Iwanowicza Seliwiorstowa*. Natomiast Zofia Krasnopol-

ska-Wesner zaproponowała dość rzadko podejmowany w dyskusji naukowej wątek kulturowy i napisała o *Obliczach perwersji w malarstwie rosyjskim srebrnego wieku*. Na zakończenie odbicia drugiego Liliana Kalita odkryła wciąż mało znane szczegóły z biografii wybitnej postaci rosyjskiej emigracji pierwszej fali, Marka Ałdanowa (1889–1957): *Nieodwzajemniona miłość: Mark Ałdanow i kino*.

Odbicie trzecie ma cechy translatorskie, translatologiczne i ezoteryczne. Są tutaj zgromadzone cztery teksty. Należą one do moich ulubionych w tej książce, lecz nie z uwagi na samouwielbienie, ponieważ odnajduję między nimi także własne prace, lecz głównie z tej przyczyny, że opublikowano tutaj fragmenty książki Piotra Uspienskiego o tarocie. Manewr, na który zdecydowały się redaktorki tomu, zaliczam do odważnych i jednocześnie słusznych, choć, być może, w dobie agresywnych i irracjonalnych napaści na obecność „ródźdkarstwa” w nauce, jego przeforsowanie wcale nie musiało należeć do łatwych zadań. *Odbicie trzecie* otwiera tłumaczenie jednej z ostatnich miniatur prozatorskich Iwana Bunina *Bernard* w przekładzie Grzegorza Ojcewicza. Po nim następuje — ważna wypowiedź Piotra Demianowicza Uspienskiego: *Symbole Tarota (fragment)*, którą ze znanstwem opracowała, przełożyła i skomentowała Monika Rzczycka. Anna Bednarczyk poruszyła niezmiernie ważną kwestię w translatologii i zilustrowała ją wierszem Mariny Swietajewej: *Потенциальность перевода (на примере одного стихотворения Марины Цветаевой)*. Te część odbicia zamyka wspomnieniowa narracja Grzegorza Ojcewicza poświęcona warsztatowi przekładowemu Jubilata: *Sztuka translatorska Franciszka Apanowicza na przykładzie twórczości poetyckiej Piotra Kotowa*.

Odbicie czwarte zgromadziło osiem tekstów. Ich odległość tematyczna od trzech pozostałych odbić uniemożliwiła, jak sądzę, włączenie do jednego z trzech wcześniejszych działów. Tutaj funkcjonują na zasadzie pełnej autonomii, dotykając najrozmaitszych kwestii, dla których wspólnym mianownikiem pozostaje Rosja. Najpierw Zbigniew Opacki nawiązał do relacji *Między urzędnikiem a inteligentem. Kwestia statusu społecznego profesora uniwersytetu w Rosji w XIX i na początku XX wieku*. Po nim Wasilij Szczukin przedstawił świat rosyjskiego miasta w artykule: *Мир русского города. Исторические заметки*. Z kolei Dorota i Bogusław Żyłkowie przypomnieli o słynnej szkole semiotycznej, reprezentowanej przez Jurija Łotmana, w tekście zatytułowanym *Проблема устность/письменность в культурологической концепции Ю.М. Лотмана*. Katarzyna Vitkovska nawiązała do kwestii kobiecości, zderzając poglądy tradycyjne ze współczesnymi: *Stare i nowe oblicza rosyjskiego feminizmu*. O niektórych problemach kobiet na rosyjskim rynku pracy doniosła Urszula Patocka-Sigłowa: *Женщина на российском рынке труда: избранные проблемы*. Swego rodzaju ciekawostki natury lingwistycznej i kulturowej zawiera wypowiedź Zoi Nowożenowej pod intrygującym tytułem: *Что (и как) у русских по-польски?* Przedostatni w odbiciach czwartych artykuł, napisany przez Piotra Fasta, mógłby z powodzeniem zasilić odbicie trzecie, gdyż wpisuje się w konteksty translatologiczne i mówi o najnowszej literaturze rosyjskiej w polskich tłumaczeniach: *Новейшая русская литература в польских переводах*. *Odbicie czwarte* zamykają uwagi Alicji Pstygi pod nazwą: *Współczesna Rosja w polskim dyskursie medialnym (na podstawie wypowiedzi prasowych Wacława Radziwinowicza)*. Monografię wieńczy *Aneks*, w którym pieczołowicie zebrano i zaprezentowano dorobek naukowy oraz literacki Profesora Apanowicza

Omówiony i pozytywnie oceniony tom jubileuszowy, przygotowany przez przyjaciół i uczniów Franciszka Apanowicza, stał się — jak tego pragnęły redaktorki tomu — prawdziwym „przyczynkiem do dalszych refleksji na temat Rosji, inspiracją do badania kultury, tradycji historii, współczesności i duchowości tego fascynującego, wciąż przeobrażającego się, na nowo definiującego się kraju”. I stało się tak zapewne nie tylko za sprawą grona piszących, ale także niewidocznego oddziaływania samego kryształu, wzmacniającego przecież siłę myśli i intencji, oraz towarzyszącej mu nieodłącznie magii.

GRZEGORZ OJCEWICZ

Profesor Emeritus

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie,

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Polska

e-mail: gojcew@poczta.onet.pl

Iwan Bunin. Wciąż smutno wierzę w swoje szczęście...

Red. Iwona Anna NDiaye i Grzegorz Ojcewicz.

Seria Luminarze Rosyjskiej Emigracji.

Olsztyn: Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej WUM, 2013, 471 ss.

(nadesłano 30.12.2014; zaakceptowano 30.12.2014)

Książka, o której mowa, ukazała się w 2013 roku w 60. rocznicę śmierci i 80. rocznicę otrzymania przez Iwana Bunina literackiej nagrody Nobla. To niezwykle interesująca publikacja, która łączy aspekt naukowy, popularno-naukowy i literacki, stając się dzięki temu pracą popularyzującą twórczość rosyjskiego noblisty, a jednocześnie pomocną dla badaczy tej twórczości. Słowa te odnoszą się znowu do kilku sfer zainteresowań badawczych, książka zawiera bowiem zarówno wypowiedzi jej bohatera — Bunina oraz jego żony i bliskich mu osób, jak i teksty wspomnieniowe. Mieszczą się w niej tłumaczenia prozy, ale również poezji noblisty. Odnajdziemy tu także obszerną polską bibliografię naukową (*Buniniana*) oraz źródłową (*Alfabetyczny spis utworów*). Cały tom poświęcony Buninowi podzielony został na części, które kolejno realizują wspomniane aspekty zainteresowań jego redaktorów. I.A. NDiaye i G. Ojcewicz piszą o tym we wstępie, objaśniając swoją motywację. Tak subiektywnie nacechowane podejście do pracy redaktorskiej spowodowało, że prezentowany zbiór stał się wyrażeniem autorskim, twórczym dziełem dwojga redaktorów. W tym miejscu pozwolę sobie krótko scharakteryzować poszczególne części tej pracy, uwzględniając przy tym uwagi zawarte we wstępie redakcyjnym.

Zbiór otwiera część zatytułowana *Ustami Buninów*, w której odnajdujemy najważniejsze teksty Iwana Bunina: o misji rosyjskiej emigracji oraz mowa noblowskiej, wspomnienia Wiery Muromcewej-Buninej, a także fragmenty dzienników. Część ta, podobnie jak i druga, pozwala czytelnikowi „umiejscowić” dla siebie rosyjskiego noblistę, przede wszystkim w sferze politycznej i prywatnej.

Podobną funkcję pełni część druga, w której Bunina poznajemy poprzez wspomnienia rosyjskich emigrantów. Czytelnik znajdzie w niej zarówno odniesienia do jego twórczości (np. Borys Zajcew, V. Nabokov), pozna preferencje twórcze (np. Nina Berberowa), jak i do prywatnego życia (np. Galina Kuzniecowa). W tej części pracy ważną poznawczą rolę odgrywa także zamieszczona obok wspomnień korespondencja.

Drobnym mankamentem w części drugiej jest, z mojego punktu widzenia, brak konsekwencji w polskim przekładzie imion „bohaterów” — Bunin występuje tu jako Jan lub Iwan, Galina Kuzniecowa pozostaje Galiną i Galą, ale okazuje się też Haliną (Halą). Nie jest to jednak uwaga merytoryczna.

Dwie pierwsze części pracy w naturalny sposób prowadzą do trzeciej, która zawiera wypowiedzi współczesnych badaczy twórczości Bunina o jego emigracyjnej poezji

(J. Brzykcy) i prozie (T. Marzenko), jak również o ich recepcji w Polsce (G. Ojcewicz, I.A. NDieye). Wspomnienia o człowieku i literacie przekształciły się tu w naukowe rozważania o twórczości noblisty i jej przyjęciu w Polsce.

Kolejne części pracy wydają się logicznym następstwem poszukiwań jej redaktorów-autorów. Są to polskie przekłady poezji i opowiadań Iwana Bunina. Na uwagę zasługuje fakt, że wszystkie tłumaczenia są nowe, a także poprzedzenie ich wersją oryginalną. Pozwala to czytelnikowi, nieznającemu języka rosyjskiego, zapoznać się z twórczością noblisty, a znającym rosyjski — porównać wariant wyjściowy i docelowy. W przypadku niektórych wierszy można również zbadać synchroniczną serię translatorską, na którą składają się dwa różne przekłady zamieszczone w książce. Istnieje też możliwość porównania przekładów nowych, wykonanych na potrzeby tomu i wcześniejszych. Niektóre zaprezentowane przekłady są w moim przekonaniu kontrowersyjne, tym bardziej więc warto się z nimi zaznajomić i samemu przekonać o ich wadach oraz zaletach.

Szczególną uwagę wypada natomiast zwrócić na część VI zatytułowaną *Buniniana* i VII — *Alfabetyczny wykaz utworów Iwana Bunina*. Obie tworzą ważne uzupełnienie całości. Dzięki nim badacze twórczości Bunina zyskali obszerną informację o materiałach bibliograficznych i źródłowych. Warto zauważyć zarówno wyodrębnienie w bibliografii źródeł polskojęzycznych, jak i wyróżnienie w alfabetycznym spisie utworów powstałych na emigracji, co znacznie ułatwia poszukiwania.

Ciekawym dodatkiem są również fotografie Bunina, które znalazły miejsce w końcowej części książki i wieńczą ją szczególnym faktograficznym, a zarazem artystycznym akcentem.

Uważam, że ta wartościowa lektura winna znaleźć się na półkach czytelników zainteresowanych twórczością Bunina, literacką emigracją rosyjską i przekładem literackim, którym rosyjski noblista też się zajmował.

ANNA BEDNARCZYK

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki
ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, Polska
e-mail: anbednar@o2.pl